

İQTİSADİYYAT

UOT338

**MƏRKƏZİ ASIYA REGIONUNDA TƏHLÜKƏSİZLİYƏ TƏHDİD KİMİ
NARKOTİK VASİTƏLƏRLƏ QAÇAQMALÇILIĞA VƏ
TİCARƏTƏ QARŞI MÜBARİZƏ PROBLEMI**

Rauf QARAYEV*

Açar sözlər: Mərkəzi Asiya, narkotik vasitələr, narkotik vasitələrlə ticarət, qaçaqmalçılıq, mübarizə, təhlükəsizlik.

Narkotik vasitələrlə qaçaqmalçılığa və ticarətə qarşı mübarizə Mərkəzi Asiya dövlətləri üçün ən vacib problemlərdən biri olmaqda davam edir. Yaxşı bəlli olan və danılmaz bir faktır ki, narkotiklərin istehsalı terrorizmi maliyyələşdirən əsas mənbədir. BMT-nin qiymətləndirməsinə görə, Əfqanıstanda qanunsuz silahlı qruplaşmaların gəlirlərinin təxminən yarısı, bu isə 400 mln. ABŞ dolları civarında qiymətləndirilir, belə “narko-iqtisadiyyatın” payına düşür. [2]

Buna görə narkotik vasitələrlə qaçaqmalçılığa və ticarətə qarşı mübarizə problemi həm bütövlükdə, həm də beynəlxalq terrorizmlə mübarizə nöqteyi-nəzərindən vacib əhəmiyyət kəsb edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, narkotik vasitələrlə qaçaqmalçılığa və ticarətə qarşı mübarizə problemi təkcə Mərkəzi Asiya ölkələrinin və onlara qonşu olan digər ölkələrin yox, həm də bütövlükdə dünya birliyi dövlətlərinin qarşısında duran ümumbəşəri bir problemdir.

Heç də sirr deyil ki, SSRİ-nin dağılmasından sonra qeyri-qanuni olaraq narkotik vasitələrlə “biznes” bu regionda yerləşən dövlətlərin sosial-iqtisadi inkişafına təsir edən ən ciddi amillərdən biridir. Bu isə, ilk növbədə, Mərkəzi Asiya dövlətlərinin coğrafi yeri və onların narkotik bitkilərin becərdilməsi, yetişdirilməsi və narkotik maddələrin istehsalı üzrə dünyada ən böyük mərkəzlərdən birinə çevrilmiş Əfqanıstana birbaşa yaxınlığı ilə bağlıdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bütövlükdə dünyada davam edən iqtisadi böhran bu regiona məxsus olan dövlətlərin çoxunda vəziyyəti daha da mürəkkəbləşdirir. Bu aspektdə narkotik vasitələrlə qaçaqmalçılıq və ticarət narkotik vasitələri istehsal edən dövlətin ərazisindən regionun digər ölkələrinin ərazisinə keçməklə narkotrafikin təşkili maliyyə tərəfdən çox cəlbedici görünür. Bu hal isə bu regionun sakinlərinin, xüsusən kənd əhalisinin, getdikcə artan sayının narkosahəyə cəlb edilməsini şərtləndirir. O da yaxşı məlumdur ki, narkotik vasitələrlə qaçaqmalçılıq və ticarət öz gətirdiyi gəlirə görə neft (neft məhsulları, maşın yağları və s.) və silahla ticarətdən sonra üçüncü yeri tutur. Artıq tam əsasla demək olar ki, narkobiznes Əfqanıstanda bu ölkənin iqtisadiyyatının ayrıca bir sahəsinə çevrilmişdir. Belə ki, Əfqanıstan hazırda narkotiklərin yetişdirilməsi və sonrakı emalı üzrə dünyada birinci yerə çıxmışdır. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, əvvəllər əgər burada təkcə opium istehsal edilir və digər dövlətlərə daşınırdısa, hazırda opium Əfqanıstanın özündə gizli laboratoriyalarda təkrar emal edilir və bunun nəticəsində ondan ən “ağır” və bahalı narkotik növü – heroin alınır. Bu isə narkobiznes nöqteyi-nəzərindən çox əlverişlidir, çünki xammalın nəql edilməsi hazır məhsulun nəql edilməsindən daha az gəlir gətirir və daha əziyyətlidir. Mütəxəssislərin qiymətləndirməsinə görə, hal-hazırda dünya heroin bazarında Əfqanıstanın payı 92% təşkil edir. Bu olduqca böyük bir rəqəmdir. BMT-nin UNODC-un (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Narkotiklər və Cinayətkarlıq üzrə İdarəsinin) məlu-

* hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, AMEA akad.Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu

matlarına görə, Əfqanıstanda opium altında olan sahələrin ümumi sahəsi 2007-ci ildə 193 min hektar təşkil etmişdir. Əfqanıstanda narkotik satıcılarının gəliri 2007-ci ildə 3 mlrd. ABŞ dollarını keçmişdir. Bütövlükdə isə opiumun payı Əfqanıstan ÜDM-in 52%-ni təşkil edir. Bu ölkədə təkcə 2007-ci ildə 8200 ton opium istehsal edilmişdir. Bununla yanaşı, 2017-ci il üçün opiumun istehsalı 9000 ton civarında gözlənilirdi. UNODC-un illik məruzəsinin məlumatlarına əsasən, il ərzində Əfqanıstanda xaxaş əkilmiş kənd təsərrüfatlı təyinatlı torpaq sahələri il ərzində 63% artaraq rekord həddə çatmış və 328 min hektar təşkil etmişdir.

UNODC-un bu sənədində deyilir ki: “1994-cü ildən başlayaraq sisteməlik aparılan monitoring göstərmişdir ki, tiryək xaxaşın becərdilməsi səviyyəsi yeni bir rekord vurmuş və əvvəlki – 2014-cü il rekordundan 104 min hektar və ya 46% artıq olmuşdur”. Bundan əlavə, narkotik istehsalı Əfqanıstanın və digər Mərkəzi Asiya dövlətlərinin hüduqlarından kənara çıxmış və Rusiya, İran, Gürcüstan, Ermənistan, Türkiyə və daha sonra digər Avropa ölkələrinə, ABŞ və s. kimi dövlətlərə daxil olmuşdur.

Bununla bağlı heç də təsadüfi deyil ki, Azərbaycan birbaşa bəyan edir ki, Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş Dağlıq Qarabağın ərazisi müxtəlif növlü narkotik bitkilərin yetişdirilməsi zonasına və narkotiklərin nəql edilməsində vacib bir yükdaşıma rayonuna çevrilmişdir. [9] 2001-ci ilin martında dərc olunmuş ABŞ Dövlət Departamentinin hesabatında Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin narkotik vasitələrin kütləvi daşınması üçün istifadə olunması faktı qeyd edilmişdir. Həmçinin göstərilmişdir ki, onun öz coğrafi mövqeyinə görə Ermənistan narkotik vasitələrin beynəlxalq dövriyyəsində potensial subyekt kimi baxılır. Azərbaycanın sərhəddən işğal edilmiş ərazilərində çətinlərin yetişdirilməsi faktı həm də Dağlıq Qarabağ üzrə AŞPA-nın məruzəsində öz əksini tapmışdır.

Narkotiklərin yayılmasının nəticəsi kimi narkotiklərdən asılı olan insanların sayı bir çox Avropa ölkələrində (Rusiya, Qərbi və Şərqi Avropa ölkələri, Türkiyə, Gürcüstan və s. daxil olmaqla) əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Elə Mərkəzi Asiya ölkələrində də narkomaniya geniş yayılmaqda davam edir. Mərkəzi Asiya regionundan və ilk növbədə Əfqanıstandan Tacikistan, Özbəkistan, Qırğızistan, Türkmənistan və Qazaxıstan ərazilərindən keçməklə Rusiyaya gətirilən heroinin əhəmiyyətli dərəcədə artması faktı qeyd edilir. [5, s. 9] Mütəxəssislərin qiymətləndirməsinə əsasən Rusiyada satılan heroinin 90%-i Əfqanıstandan gətirilir.

Bununla yanaşı, şübhəsiz ki, narkotrafik və narkotik industriyası kölgə iqtisadiyyatının unsurları olduğu üçün postsovet Mərkəzi Asiya dövlətlərinin iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərir. Çünki narkotrafik və narkotik industriyasından qanunsuz əldə edilən və sonradan bölüşdürülən gəlir bu ölkələrin iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin yaradılmasına və normal fəaliyyət göstərməsinə ciddi maneə yaradır. Belə ki, qaçaqmalçılıq və narkotik vasitələrlə ticarətdən əldə edilən gəlir çox yüksəkdir və ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrindən əldə edilən gəlirlə müqayisə edilə bilməz. Adi fermerlər üçün iqtisadi nöqtəyi-nəzərdən tiryək xaxaşın yetişdirilməsi daha əlverişlidir və o eynidəyərli sahədə əkilmiş buğdadan 10 dəfə artıq gəlir gətirir. Bu hal isə öz növbəsində bu regionda müəyyən qeyri-sabitliyə səbəb ola bilər. Heç də sirr deyil ki, narkobiznes siyasi və sosial sabitliyin qorunması və dəstəklənməsində maraqlı deyil və beləliklə, bu regionda təhlükəsizliyə real təhdid kimi çıxış edir. Hazırkı zamanda Əfqanıstanda narkotiklər sahəsində vəziyyət çox gərgindir və pisləşməkdə davam edir.

Əfqanıstanda narkovəziyyətlə bağlı Rusiyanın XİN İnformasiya və Mətbuat Departamentinin 18 avqust 2017-ci il tarixli Kommentariyasında qeyd edilir ki, əfqan narkotikləri ilə qaçaqmalçılığın həcmi azalmır, onun coğrafiyası, xüsusən Afrika ölkələri hesabına genişlənməmişdir. “Balkan” adlanan marşrut (Pakistan-İran-Türkiyə-Avropa) intensivləşmişdir. Əfqan narkotikləri ilə qaçaqmalçılığın həcmi artmış, narkotik bitkilərlə əkilmiş sahələr isə bu ölkədə 2017-ci ildə hətta 2016-cı ilin

göstəricilərini keçmiş və əhalinin üçdə bir hissəsi tiryək xaşxaşın yetişdirilməsinə cəlb edilmişdir. Və bu ABŞ və NATO qoşunlarının bu ölkədə çoxillik olmasına baxmayaraq baş verir. Əfqanıstan dünyada tiryək xaşxaşın ən böyük istehsalçısı və ixracatçısı olmaqda davam edir.[2]

Əfqanıstandan narkotik maddələrin nəql edilməsinin çoxlu kanalları və yolları var. Onların içində əsas olan iki kanalı xüsusilə qeyd etmək olar. Onlardan birincisi Balkan kanalı (İran, Türkiyə və ya Əfqanıstandan Pakistana, Karaçı limanına və oradan isə dəniz yolu ilə Türkiyəyə, Balkan dövlətləri və daha sonra Cənubi və Mərkəzi Avropadan keçərək Hollandiya istiqamətində), ikincisi isə Şimal və ya "İpək yolu" kanalıdır. Şimal kanalı öz-özlüyündə Tacikistandan, Qırğızıstandan (və ya Özbəkistanın Ferqana vadisindən), Qazaxıstandan, Rusiyadan və daha sonra Ukraynadan, Belarusdan və ya Pribaltika ölkələrindən keçərək Şərqi Avropaya, Almaniyaya və Hollandiyaya aparən bir neçə marşrutu birləşdirir. Riçard Vays qeyd edir ki: "Mərkəzi Asiya Əfqanıstandan çiçəklənən narkotik maddələrlə ticarət üçün bağlayıcı halqa kimi çıxış edir. Narkotik maddələrlə ticarət edənlər heroini və xaşxaşı Əfqanıstandan başlayaraq "Şimal marşrutu" Tacikistandan, Türkmənistandan, Özbəkistandan və Qazaxıstandan keçərək mənzil təyinatı olan Avropaya və Rusiyaya qədər çatır. [10] Bu marşrutun müxtəlif qolları əfqan-özbək sərhədindən və daha sonra Qazaxıstandan da keçir. Belə ki, XX əsrin 90-cı illərində əsas şimal yollarından biri Termez şəhərindən, oradan Qarşıyə, Buharaya, Ürgəncə, Nukusa və daha sonra Üstyurd platosundan keçərək Qazaxıstana və Rusiyaya aparırdı. Bu marşrutun digər qolu isə əfqan-türkmən sərhədindən, daha sonra Qazaxıstandan və ya Azərbaycandan keçərək bir çox hallarda Rusiya ərazisinə aparırdı, bəzən isə daha mürəkkəb yolla Türkiyədən keçirdi.

UNODC-un qiymətləndirməsinə əsasən 2008-ci ildə Mərkəzi Asiya ölkələrinin ərazisindən təxminən 121 ton heroin və 293 ton tiryək daşınmışdır. Bunların böyük bir hissəsi Əfqanıstanın şimal-şərq rayonlarında yetişdirilir və emal olunur. Daha sonra isə sərhəddən daşınaraq həmsərhəd olan Mərkəzi Asiya ölkələrindən keçir. UNODC-un qiymətləndirməsinə əsasən "Şimal marşrutla" qaçaqmalçılıq yolu ilə heroinin tədarükü ümumi tədarük edilən narkotik vasitələrin təxminən 15%-ni təşkil edir. Düzdür, Rusiya hüquq-mühafizə orqanlarının məlumatlarına əsasən bu narkotik vasitələrin tədarükünün həcmi kəskin artmış və hal-hazırda təxminən 25% təşkil edir. 2010-cu ildə isə Mərkəzi Asiya ölkələri və Rusiya Federasiyasında tələbatın ehtimal edilən qiymətləndirilməsindən çıxış edərək heroinin təxminən 90 tonu Şimali Əfqanıstandan Mərkəzi Asiya dövlətlərinin ərazisinə tədarük edilmişdir. Onlardan 2-4 tonu Türkmənistan, 8-10 tonu Özbəkistan, 75-80 tonu isə Tacikistan tədarük edilmişdir. [8, s. 45-46] Elə bu dəyərləndirmələrə əsasən heroindən başqa 2010-cu ildə Əfqanıstandan Mərkəzi Asiya dövlətlərinin ərazisinə əlavə olaraq təxminən 35-40 ton tiryək xaşxaş tədarük edilmişdir. Bu mənbələrdə həmçinin qeyd edilir ki, Mərkəzi Asiya dövlətlərində bu maddələrin ehtimal edilən istehlakına əsaslanan rəqəmlər, çox güman ki, dəqiq deyil, çünki Rusiyada tiryək xaşxaşın istifadəsinin potensial dövryyəsinə, onun istehlak səviyyəsi və mənbəsinə dair dəqiq məlumatlar yoxdur. UNODC-un qiymətləndirməsinə əsasən, tiryək xaşxaşın axınının təxminən yarısı Tacikistanın (təxminən 18-20 ton), Özbəkistanın (təxminən 15-17 ton), Türkmənistanın (1-3 ton) sərhədlərindən keçir. [8, s. 46]

Narkotrafik üçün əsas sərhədlərdən birini Qazaxıstanın Rusiya Federasiyası ilə sərhədi təşkil edir. Demək olar ki, Qazaxıstan-Rusiya sərhədinin bütün uzunluğu üzrə narkotik maddələr sərhəd üzərindən keçirilir. Demək olar ki, Qazaxıstan və Rusiyanın həmsərhəd olan bütün rayonlarından narkotrafik yolları keçir. Yalnız Rusiyanın Altay Respublikası ilə sərhədi istisna olmaqla. Çünki iki ölkə arasında sərhəd bu yerdə dağlıq ərazilərdən keçir və bu rayonda mütəmadi əlaqələrin qurulması üçün istifadə edilən yollar demək olar ki, yox dərəcəsindədir.

Qazaxıstan Respublikasının narkotiklərlə mübarizə Departamentinin fikrinə əsasən Qazaxıstanın ərazisinə heroinin nəql edilməsi daşıma məntəqələri aşağıdakılardır:

1. Dəmir yolu nəqliyyatı istifadə edildikdə Beyneu və Atırau (qərb istiqamətində), Taraz, Almatı, Astana və sonradan Yekaterinburqa çatdırmaqla (şimal və şərq istiqamətində);
2. Avtomobil nəqliyyatı istifadə edildikdə Çimkent, Qaraqanda və Astana.

Bu sahədə olan mütəxəssislər və ekspertlər Qazaxıstandan narkotiklərin nəql edilməsinin bir neçə əsas istiqamətini göstərir. Bütün bu istiqamətlər əsasən Rusiyada olan və qanunsuz fəaliyyət göstərən narkotik maddələrin topdansatış bazarlarına yönəlib. Onların arasında Qərbi Qazaxıstandan Aşağı Volqa bölgəsinə aparən istiqaməti qeyd edirlər. Bu istiqamət daha sonra Ukraynaya və Avropa İttifaqı dövlətlərinə, Rusiya Federasiyasının mərkəzi və Volqa çayı regionlarına, Şimali Qafqaza bölünür. Bu istiqamətlərin kəsişməsi ilk növbədə Atırau və Həştərxan vilayətlərini bölən sahədə həyata keçirilir. Digər bir istiqaməti şimal-qərb istiqamətidir. O, Qazaxıstanın Qərbi Qazaxıstan, Aktyubinsk, Kustanay, Qaraqanda və Şimali Qazaxıstan vilayətlərindən və sonra isə Rusiyanın Saratov, Samarsk, Orenburq, Çelyabinsk və Kurqan vilayətlərindən keçir, daha sonra isə bir qolu Ural Federal dairəsinə (Sverdlovsk vilayəti, Xanti-Mansiysk və Yamal-Nenesk muxtar dairələri), digər qolu isə Volqayarı və Rusiya Federasiyasının mərkəzi rayonlarına əsasən Moskvaya və Sankt-Peterburqa gedib çıxır, buradan isə narkotiklərin bir hissəsi Şərqi Avropa ölkələrinə göndərilir. Başqa bir istiqamət isə şimal-şərq istiqamətidir. O, Şimali Qazaxıstan, Qaraqanda, Pavlodar və Şərqi-Qazaxıstan vilayətlərindən daha sonra isə Rusiyanın Kurqan, Omsk, Tümen, Novosibirsk vilayətlərindən və Altay diyarından keçərək Sibirin neft çıxardılan vilayətlərinə gedib çıxır. [7] Lakin Əfqanıstandan gələn narkotik maddələrin yarısından çoxu İran İslam Respublikasının ərazisindən keçirilir, baxmayaraq ki, bu ölkədə yerli mühafizə orqanları tərəfindən ölkə ərazisindən daşınan narkotik maddələrin bir hissəsi ələ keçirilir və ölkə qanunvericiliyinə görə narkotik maddələrlə ticarət edənlərə qarşı çox ciddi cəza növləri nəzərdə tutulur. Təkcə 2008-ci ilin birinci yarısında İranda əsasən bu ölkənin Əfqanıstan ilə sərhədində 180 ton narkotik maddə ələ keçirilmişdir (2007-ci ilin birinci yarısı ilə müqayisədə 37% artım müşahidə olunur). Əfqanıstandan narkotik maddələrin Pakistanın ərazisi ilə daşınması İran ilə müqayisədə daha az həcmdə həyata keçirilir. Pakistanın hakimiyyət orqanlarının məlumatına əsasən bu ölkənin ərazisindən qanunsuz olaraq orta hesabla Əfqanıstanda istehsal edilən narkotik maddələrin 1/3-i daşınır. [7]

Avropa ölkələrinə narkotrafikin bu ölkələrə qarşı əhəmiyyətli dərəcədə təhlükə yaranmasından bir sıra beynəlxalq sənədlərdə də deyilir. Avropa Şurasının Parlament Assambleyası (AŞPA) özünün 1960-cı (2013) il tarixli “Əfqanıstandan narkotrafik Avropa təhlükəsizliyi üçün təhlükədir” adlanan qətnaməsində ədalətli olaraq qeyd edir ki, narkotiklər müasir bəşəriyyət üçün ən ciddi problemlərdən biridir (belə ki, narkotik maddələrdən sui-istifadə insanın sağlamlığına zərər vurur və insan ləyaqətini alçaldır. Bununla bərabər narkotik maddələr hər il minlərlə insanın, o cümlədən Avropada yaşayanların həyatına son qoyur, bir çox insanlara və onların ailələrinə kədər və ümitsizlik gətirir), xüsusilə vurğulayır ki, narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsi və satışı ictimai qaydanı pozur, cinayətkarlığı artırır, iqtisadiyyatın əsaslarını dağıdır, dövlət idarələrinin korrupsiyaya uğramasına, bu orqanların strukturlarına daxil olması və onları öz nəzarətinə götürməsi üçün əlverişli şərait yaradır və cəmiyyəti parçalayır. Bu səbədən narkotiklər problemi təhlükəsizliyə, ictimai birliyə və qanunun aliliyinə çox ciddi bir təhlükədir.

Bundan əlavə, nəzərə almaq lazımdır ki, narkotik maddələrin qanunsuz ticarətindən əldə olunan gəlir beynəlxalq cinayətkar və terroristik qrup və qruplaşmaların maliyyələşdirilməsi üçün istifadə edilir.

Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, narkotik maddələr həm də beynəlxalq sülhə, sabitliyə və təhlükəsizliyə ciddi təhlükə təşkil edir.

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, heroin və tiryək xəşxəş Avropada istifadə edilən ən ziyanlı narkotiklər sırasına daxil olub, insanların narkotiklərin qəbul edilməsi ilə bağlı həlak olmasının $\frac{3}{4}$ hissəsinin səbəbkarı kimi çıxış edir. Həmçinin AŞPA-nın bu qərarında Əfqanıstanın Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərdə istifadə olunan heroin və xəşxəşin ən böyük mənbəyi olması faktına diqqət çəkilir. Belə ki, bu qətnamənin 5-ci bəndində göstərilir ki, Avropa Rusiya daxil olmaqla, Əfqanıstandan qeyri-qanuni gətirilən heroin və tiryək xəşxəşin əsas məqsədli bazarını təşkil edir.

AŞPA aşağıda göstərilən sahələrdə beynəlxalq əməkdaşlığın aktivləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması məqsədilə dövlətlərə siyasi dəstəyin verilməsini xüsusilə vacib hesab edir:

- Əfqanıstanda xəşxəşin yetişdirilməsi, heroinin və digər narkotik maddələrin istehsalı ilə mübarizə;

- Əfqanıstandan Avropaya daşıma və Avropada yayma şəbəkəsinin məhv edilməsi;

- kimyəvi prekursorların sızması kanallarının və qanunsuz dövriyyəsinin ləğv edilməsi;

- cinayətkar və terroristik fəaliyyətin həyata keçirilməsi məqsədilə narkotik maddələrlə qanunsuz ticarətdən əldə edilən gəlirlərin yuyulması və istifadə edilməsi ilə mübarizə. Bunu nəzərə alaraq, AŞPA Əfqanıstana aid Avropa dövlətlərini narkotiklərlə mübarizə siyasətini Əfqanıstan hökuməti ilə əməkdaşlıq proqramların və ona yardım edilməsini prioritetlərdən birisi kimi müəyyən etməyə çağırır;

- əsas səyləri korrupsiya ilə mübarizəyə yönəldərək narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsi kanallarının kəsilməsi məqsədilə Əfqanıstanın hüquq-mühafizə idarələrini və orqanlarını möhkəmləndirmək;

- Əfqanıstanın hüquq-mühafizə idarələrinin potensialının artırılmasının dəstəklənməsini gücləndirmək və Əfqanıstanda hüquq-mühafizə xidmətində çalışan əməkdaşların hazırlıq proqramlarını genişləndirmək;

- narkotik maddələrlə ticarət ilə bağlı olan mütəşəkkil cinayətkar qruplarla və heroinin istehsalı üzrə qanunsuz fəaliyyət göstərən laboratoriyalarla mübarizəyə yönəlmiş Əfqanıstanın müvafiq hüquq-mühafizə idarələri ilə birgə aparılan əməliyyatları aktivləşdirmək və həmçinin bu növ əməliyyatları kənd təsərrüfatı ərazilərinin kompleks inkişafı, infrastrukturun yaradılması və alternativ məhsulu istehsal edən fermerlərin dəstəklənməsi üzrə səylərin artırılması ilə uyğunlaşdırmaq və bu sahədə müvafiq addımlar atmaq;

- Lim bəyannaməsinə və 2012-ci ilin noyabrında qəbul olunmuş Alternativ inkişafın beynəlxalq rəhbəredici prinsiplərinə əsasən narkotik maddələrlə qanunsuz ticarətdən əldə edilən gəlirlərdən asılılığı azaltmaq üçün Əfqanıstana onun iqtisadiyyatının inkişafı və kənd təsərrüfatının diversifikasiyasında kömək etmək;

- Mənşəyi Əfqanıstandan olan narkotiklərlə mübarizəyə yönəlmiş "Paris Paktı" təşəbbüsünün dəstəklənməsinə hərtərəfli kömək etmək və bu təşəbbüs çərçivəsində səmərəli əməkdaşlıq etmək. [6] Bundan əlavə, AŞPA Əfqanıstanla qonşu və həmsərhəd olan Mərkəzi Asiya dövlətlərində hüquq-mühafizə idarələrinin potensialının artırılması üzrə tədbirlərin dəstəklənməsinin gücləndirilməsinə və bu ölkələrin hüquq-mühafizə idarələrinin personalının hazırlanması proqramlarını aktivləşdirməyə çağırır;

- Mərkəzi Asiya dövlətlərinin, Pakistanın, Hindistanın və Çinin iştirakı ilə regional səviyyədə narkotiklərlə mübarizənin aparılmasında əməkdaşlığın aktivləşdirilməsini davam etdirmək və həmçinin mövcud olan əlaqələndirmə və əməkdaşlıq mexanizmlərini möhkəmləndirmək;

- müvafiq xüsusi sazişlərin bağlanması vasitəsilə informasiya mübadiləsi və kəşfiyyat məlumatları mübadiləsi, işin ən səmərəli formaları və metodları ilə mübadilə və birgə araşdırmaların aparılması daxil olmaqla, hüquq-mühafizə idarələri arasında operativ əməkdaşlığın aktivləşdirilməsi üçün şərait yaratmaq;

- narkotik maddələrin prekursorlarının sızması ilə mübarizə üzrə beynəlxalq əməkdaşlığı aktivləşdirmək və sirkə anhidridinin (AA) qanuni istehsalçıları, ticarətçiləri və yekun istifadəçiləri haqqında məlumatlar bazasının yaradılması yolu ilə və həmçinin müvafiq informasiya mübadiləsi yolu ilə sirkə anhidridi ilə ticarətin monitorinqinin sərtləşdirilməsi yollarını tədqiq etmək (nəzərə almaq lazımdır ki, sirkə anhidridi heroin və tiryək xaşxaşdan hazırlanan digər narkotik maddələr üçün prekursordur və bu səbəbdən sirkə anhidridinin dövriyyəsi bir sıra ölkələrdə qanunvericiliklə məhdudlaşdırılıb);

- narkotik maddələrlərin qanunsuz ticarəti nəticəsində əldə edilən aktivlərin müsadirəsi və tutulması sahəsində əməkdaşlığı aktivləşdirmək.

Bununla yanaşı, AŞPA Avropa Şurası üzvləri olan dövlətləri, əgər bu hələ edilməyibsə, Avropa Şurasının cinayətkar fəaliyyətdən və terrorizmin maliyyələşdirilməsindən gəlirlərin yuyulması, müəyyən edilməsi, tutulması və müsadirə edilməsi haqqında Konvensiyanı imzalamağa və ratifikasiya etməyə, bu təşkilatın üzvləri olmayan dövlətləri isə bu konvensiyaya qoşulmağa çağırır.

Bundan əlavə, AŞPA üzv-dövlətləri Əfqanıstandan narkotiklərin qanunsuz tədarükünə və narkotiklərin prekursorların Əfqanıstana tədarük edilməsinə qarşı mübarizə sahəsində və həmçinin narkomaniya ilə mübarizə və narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində Qrupu (Pompidu Qrupu), korrupsiya ilə mübarizə üzrə dövlətlər Qrupu (ingl. Group of States Against Corruption, QREKO) və Avropa Şurasının Pulların Yuyulması və Terrorçuluğun Maliyyələşdirilməsinə Qarşı Tədbirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Ekspertlər Komitəsi (ingl. The Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism, MONEYVAL) kimi Qruplarla Avropa Şurasının müvafiq mexanizmləri çərçivələrində əməkdaşlığı aktivləşdirməyə çağırır.

Və nəhayət, AŞPA narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi və yayılması ilə mübarizə üzrə polis tədbirlərin narkotiklərə tələbatın azaldılmasına, özləri bir çox hallarda narkodillerlər olan, narkotikləri istehlak edən şəxslərin sosial reabilitasiyasına və həmçinin narkotiklərin istehlakına əlverişli şərait yaradan ağır sosial şəraitin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş səylərin bir-birinə uyğun olmasının vacibliyini xüsusi olaraq vurğulayır. Bu kontekstdə AŞPA hesab edir ki, narkotik maddələrin istifadə edilməsinin qanuniləşdirilməsinə edilən bütün cəhdlər bu məqsədlərə ziddir və qətiyyətlə rədd edilməlidir. [6]

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, narkotiklər və narkotrafik müəyyən dərəcədə bizim ölkəyə də zərər vura bilər.

Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Narkotiklərlə mübarizə üzrə Baş İdarəsinin (NMBİ) məlumatına əsasən Azərbaycana güclü təsiredici narkotik maddələrin gətirilməsi azalmışdır. Bununla yanaşı ölkə ərazisindən narkotiklərin daşınması marşrutları da keçir (bütün dünya üzrə narkotiklərin daşınması və satışının 38 marşrutu bəllidir). NMBİ xüsusi olaraq qeyd etmişdir ki: “Əvvəllər İranın ərazisindən çoxlu güclü təsiredici narkotiklər gətirilirdi. Hal-hazırda sərhəddə nəzarət çox ciddidir və bu səbəbdən narkotik maddələrin gətirilməsinin qarşısı elə sərhəddə, yerindəcə alınır. Lakin buna baxmayaraq heroin və tiryək xaşxaş əvvəlki kimi Əfqanıstandan, İrandan keçərək Azərbaycana daxil olunur”. [1] Əfqanıstanda narkotik vəziyyətlə bağlı Rusiya XİN İnformasiya və mətbuat departamentinin 18 avqust 2017-ci tarixli Kommentariyasında qeyd edilir ki, Əfqanıstan-

dan tərkibində narkotik maddələr olan preparatların getdikcə artan sayı Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Ukrayna ərazisindən daşınaraq Avropaya tədarük edilir. [2]

Çox güman ki, narkotiklərin qaçaqmalçılığı ilə mübarizə işində Ukrayna və Azərbaycan sərhəd xidmətləri arasında əldə olunan razılaşma narkotiklərin trafikinin bu marşrutu ilə mübarizəsinə yönəlib. [3] Bütövlükdə Azərbaycanda narkotiklərin qaçaqmalçılığı ilə mübarizənin gücləndirilməsinə dair müvafiq tədbirlər görülür. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Baş Nazirinin müavini, Narkomaniya və Narkotik Maddələrin Qanunsuz Dövriyyəsinə qarşı Mübarizə üzrə Dövlət Komissiyasının başçısı Əli Həsənov narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizənin beynəlxalq gününə həsr edilmiş konfransda çıxış edərək qeyd etmişdir ki, ölkəyə narkotiklər əsasən əfqan marşrutu ilə daxil olur – bu işə regionda bütün narkotiklərin 90%-ni təşkil edir. Narkotiklər İrandan Azərbaycanın beş cənub rayonuna, Astara, Lənkəran, Cəlilabad, Biləsuvar və Masallıya keçirilərək bizim ölkəyə gətirilir. Azərbaycanın ərazisindən daşınan narkotiklərin daşınma marşrutunun son nöqtəsini Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri təşkil edir. Bununla yanaşı o, həmçinin dəqiqləşdirdi ki, Azərbaycandan narkotiklər Yaponiyaya, Malayziyaya, Hollandiyaya, İndoneziyaya, Boliviya, Ukraynaya, Gürcüstana, Rusiyaya və Şərqi Avropa ölkələrinə, hətta Kanadaya da aparılır. [4] Təkcə 2018-ci ilin beş ayında Azərbaycanda qanunsuz dövriyyədən 1,4 ton müxtəlif növlü narkotiklər çıxarılmışdır. Onlardan 0,7 tonu gömrükçülər tərəfindən, 0,56 tonu isə Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşları tərəfindən aşkarlanmışdır. [4]

Digər tərəfdən qeyd etmək lazımdır ki, narkotiklərin daşınma marşrutu Azərbaycan ərazisindən keçdiyi üçün bizim ölkə əhalisi arasında onların istehlakçıların artması prosesi də müşahidə olunur. Belə ki, 2018-ci ilin əvvəlində bizim ölkədə dispanser nəzarətində 30 mindən çox narkotik istehlakçısı dayanırdı. Bundan əlavə, sonuncu məlumatlara əsasən inyeksiya vasitəsi (iynə) ilə istehlak edilən narkotiklər səbəbindən 1987-ci ildən 2018-ci ilə kimi 6 755 insan immun çatışmazlığı virusuna (yəni Qazanılmış İmmun Çatışmazlığı Sindromu - QİÇS, ing. *Acquired Immune Deficiency Syndrome*, AIDS) yoluxmuşlar. [4]

Müxtəlif mənbələrdə narkotiklərin çoxsaylı daşınma marşrutları arasında bizim ölkə ərazisindən keçənlərin olduğu da ehtimal olunur. Məsələn, Əfqanıstanın Badaxşan vilayəti – Tacikistanın Dağlıq Badaxşan vilayəti – Qırğızıstanın Oş vilayəti – Azərbaycanın Cənub rayonları – Bosniya – Xorvatiya və daha sonra Qərbi Avropa; Əfqanıstanın Murqab vilayəti – Tacikistanın Dağlıq Badaxşan vilayəti – Qırğızıstanın Oş vilayəti – Azərbaycanın Gəncə şəhəri – Rusiyanın Moskva şəhəri – Latviyanın Şaulay şəhəri və daha sonra Avropa ölkələri; Əfqanıstanın Məzəri-Şərif şəhəri – Özbəkistanın Surxan dərya vilayətinin mərkəzi olan Termez şəhəri – Rusiya, Çexistanın Şali şəhəri – Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsi – Türkiyə. [7]

Bu aspektdə Əfqanıstandan başlayan narkotrafikin bizim ölkə ərazisindən keçməsinin qarşısını almaq məqsədilə Azərbaycanda müvafiq tədbirlərin gücləndirilməsi çox vacib və əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki:

1. Mərkəzi Asiya regionunda narkotik vasitələrlə qaçaqmalçılığa və ticarətə qarşı mübarizə problemi bu region ölkələrinin qarşısında duran ən vacib problemlərdən biri olmaqda davam edir. Bu sahədə müəyyən tədbirlərin görülməsinə baxmayaraq, problemin həll olunmasından danışmaq olmaz.

2. Mərkəzi Asiyada narkotik vasitələrlə qaçaqmalçılığa və ticarətə qarşı mübarizədə regional dövlətlərlə yanaşı, bu regiona həmsərhəd olan ölkələrlə də səmərəli əməkdaşlığın yaradılması və həyata keçirilməsi vacib əhəmiyyət kəsb edir.

3. Bununla bərabər, Mərkəzi Asiyada narkotik vasitələrlə qaçaqmalçılığa və ticarətə qarşı mübarizədə kompleks xarakterli tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi də çox əhəmiyyətlidir.

4. Narkotrafikin bizim ölkə ərazisindən keçməsinin qarşısını almaq məqsədilə Azərbaycanda müvafiq tədbirlərin gücləndirilməsi çox vacib və əhəmiyyətlidir. Bu sahədə görülməyən bir çox tədbirlərə baxmayaraq, bu problemin həll olunmasından danışmaq olmaz. Bu səbəbdən, fikrimcə, bu sahədə yeni elmi araşdırmaların aparılması zəruri və əhəmiyyətli məsələlərdən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. "Хаш-хаш 2017" продолжается // <https://ru.sputnik.az/azerbaijan/20170904/411697979/azerbaijan-narkotiki-vvoz-xash-xash.html>
2. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с наркоситуацией в Афганистане от 18 августа 2017 года // http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/2838569
3. Азербайджан и Украина будут бороться с контрабандой наркотиков // <http://vzglyad.az/news/102000>
4. Транзитом через Азербайджан: куда попадают афганские наркотики? // <https://ru.sputnik.az/azerbaijan/20180625/415927172/narkotiki-afganistan-azerbaijan.html>
5. Рогатых Ф.Л., Стрельченко Э.Г., Топоров С.Б. Борьба с контрабандой наркотических средств, психотропных и сильнодействующих веществ. СПб, Питер, 2004, 240 с.
6. Резолюция 1960 (2013) ПАСЕ «Наркотрафик из Афганистана – угроза европейской безопасности» // <http://www.refworld.org.ru/pdfid/538edd134.pdf>
7. Афганский наркотрафик: основные маршруты. Справка // <https://ria.ru/spravka/20100603/242406939.html>
8. Opiate flows through Northern Afghanistan and Central Asia: A Threat Assessment, May 2012, United Nations Office on Drugs and Crime, 100 p.
9. Незаконная деятельность Армении на оккупированных территориях Азербайджана // http://azerbaijan.az/portal/Karabakh/ArmenianAgression/armenianAgression_r.html?armenianAgression_04
10. О безопасности в Центральной Азии, ее новых/старых вызовах // <https://www.turkishnews.com/ru/content/2017/03/29>

Резюме**Рауф Караев*****Проблема борьбы против контрабанды и торговли наркотическими средствами, как угрозы безопасности в регионе Центральной Азии***

Ключевые слова: *Центральная Азия, наркотические средства, торговля наркотическими средствами, контрабанда, борьба, безопасность*

В статье особо отмечается, что среди общих угроз безопасности региона Центральной Азии проблема борьбы с контрабандой и торговлей наркотическими средствами как в целом, так и с точки зрения борьбы с международным терроризмом имеет очень важное значение. Особенностью данного региона является нахождение в нем Афганистана, одного из самых больших мировых центров выращивания наркотических растений и изготовления наркотических веществ. Автор исследует и определяет основные причины распространения наркотиков в Центральной Азии. Наряду с этим, в статье исследуются и главные пути наркотрафика из этого региона в такие страны, как Россия, Иран, Грузия, Армения и др., а затем в страны Европы, США и т.д. Автор обращает внимание, что один из путей наркотрафика из региона Центральной Азии проходит через Иран и оккупированный Арменией Нагорный Карабах. Автор отмечает, что от этого наркотрафика, в определенной степени, может пострадать и наша страна. По мнению автора в этом аспекте очень важно предпринять и усилить соответствующие меры по уменьшению и последующей ликвидации маршрута перевозки наркотических средств из стран региона Центральной Азии через Азербайджан.

Summary**Rauf Garayev*****The problem of struggle against contraband and drug trade as a threat to security in the region of Central Asia***

Keywords: *Central Asia, drugs, drug trafficking, smuggling, struggle, security.*

The article emphasizes that among the common threats to the security of the Central Asian region, the problem of combating smuggling and drug trafficking both in general and in terms of combating international terrorism is very important. The peculiarity of this region is the presence in here of Afghanistan, one of the world's largest centers for the cultivation of narcotic plants and the manufacture of narcotic substances. The author explores and identifies the main causes of drug trafficking in Central Asia. Along with this, the article examines the main ways of drug trafficking from this region to such countries as Russia, Iran, Georgia, Armenia, etc., and then to the countries of Europe, the USA, etc. The author notes that one of the ways of drug trafficking from the Central Asian region passes through Iran and Nagorno-Karabakh occupied by Armenia. The author notes that our country may suffer from this drug trafficking, to a certain extent. According to the author, in this aspect it is very important to take and strengthen appropriate measures to reduce and subsequently eliminate the route for the transportation of narcotic drugs from the countries of the Central Asian region through Azerbaijan.